

Recensie

TERUG NAAR REIMS

Didier Eribon, *Terug naar Reims*, Vertaald uit het Frans door Sanne van der Meij, Amsterdam, Leesmagazijn, 2018, 207 p., ISBN 9789491717574, € 21.95

Muizon. Het dorp ligt ingesloten tussen de *Route du Champagne* en de troosteloze industriële buitenwijken van Reims. Vandaag wonen er zo 'n tweeduizend mensen, maar toen Didier Eribon opgroeide niet meer dan vijftig. Op zijn twintigste, in 1973, trok hij weg en vluchtte naar Parijs. De contacten met zijn familie werden minimaal: een kaartje vanuit het buitenland, enkele telefoons per jaar van zijn moeder. Haar vraag naar een weerzien ontweek hij steevast. Hij had het bijzonder druk, hij zou binnenkort eens afkomen. Dat was hij echter nooit van plan. Hij was zijn familie ontvlucht en had helemaal geen zin in een hernieuwd contact. Pas nadat zijn vader met alzheimer opgenomen is in een verpleeginstelling, zoekt hij zijn moeder weer op. Zij bekijken oude familiefoto's. 'Het is altijd duizelingwekkend hoezeer lichamen op oude foto's, misschien nog meer dan concrete, bewegende lichamen die we voor onze ogen in actie zien, onmiddellijk herkenbaar zijn als sociale lichamen, lichamen van een bepaalde klasse.' (15) Al kijkend en luisterend -zijn moeder praat honderduit- wordt hij geconfronteerd met het deel van zichzelf dat hij hardnekkig had willen afwijzen, afstoten en afzweren: 'een sociale ruimte waarvan ik afstand had genomen, een mentale ruimte waartegen ik me had afgezet, maar die desalniettemin een belangrijk onderdeel uitmaakte van mijn wezen'. (9) Dan komt het onbehaaglijke gevoel naar boven van tot twee verschillende werelden te behoren. Psychoanalisten noemen het *melancholie*. Deze hangt samen met de onvermijdelijke rouw omwille van opzijgezette mogelijkheden en afgewezen identificaties die constitutieve elementen van het zelf blijven. De socioloog Bourdieu spreekt van een *gespleten habitus*. De auteur vraagt zich af: 'Kan je wel echt van dat onbehaaglijke gevoel afkomen? Kan je de melancholie verzachten?' (11)

Tien jaar eerder beschreef Eribon de vlucht naar de grote stad als een klassieke strategie om vrij en open te leven als jonge homo. Zijn boek was een autobiografie in de vorm van een historische analyse of een theoretisch raamwerk dat stoelde op een persoonlijk verhaal¹. (Béatrice Delvaux van *Le Soir* noemde die aanpak tijdens de voorstelling in het Kaaitheater een *introspectieve sociologie*.) Het thema keert terug in *Terug naar Reims*: de beledigingen, de schaamte en de angst, de breuk met het homofobe milieu, met de dwingende normalisatie; de bevrijding in de grootstad met haar ontmoetingsplaatsen, haar tolerantie, haar diversiteit. Thans dringt echter het besef door dat hij een beslissend thema steeds

uit de weg gegaan is: zijn sociale afkomst en zijn breuk als intellectueel met de arbeidersklasse. 'Ik negeerde alles wat in mij, in mijn eigen leven, ertoe zou hebben kunnen of moeten leiden dat ik mijn blik ging richten op klassenverhoudingen, klassenoverheersing en de subjectiveringsprocessen die samenhangen met het klassensysteem en de inferiorisering van de arbeidersklasse.' (18) Blijkbaar was het makkelijker te schrijven over seksuele dan over sociale schaamte. Hij wordt geconfronteerd met het maatschappelijke deel van zichzelf dat zorgvuldig, angstvallig weggegomd, niettemin onderhuids is blijven woekeren. 'Het is een weerzien met een zowel behouden als ontkende versie van jezelf.' (10)

De leefomstandigheden van zijn familie zijn een illustratie van sociale deprivatie. Na hun huwelijk betrokken de ouders een gemeubileerde kamer. Toen er kinderen kwamen huurden ze een sociale woning in een buitenwijk. Het was een betonnen kubus, vastgeplakt aan andere kubussen in een straat, identiek aan andere straten. Elke woning had een woonkamer en een slaapkamer waar zij met hun vieren sliepen. Het aanrecht in de keuken diende om te koken en zich te wassen. Begin jaren zestig konden ze verhuizen naar een appartement in een flatgebouw. Er waren twee slaapkamers en ook een badkamer. Zijn vader liep school tot hij veertien jaar was. Van ongeschoold arbeider klom hij op tot opzichter. 'Die nieuwe status vervulde hem met een kinderlijke trots en vjzelde zijn zelfbeeld op. Ik vond dat natuurlijk bespottelijk.' (43) Op zijn zesenvijftigste werd hij afgedankt. Jaren later blijkt dat de neven en nichten, de kinderen uit de buurt vandaag werken in de fabriek of de wijnkelder, als ze tenminste werk hebben. Een paar werden secretaresse of lagere ambtenaar in overheidsdienst. Een enkele droomde ervan dokter te worden, daarna verpleegkundige of verzorgster, uiteindelijk werd zij kassierster. Didier is het buitenbeetje. Hij kan verder studeren. Maar hij wordt telkens met de neus op zijn afkomst gedrukt als hij op het gymnasium geconfronteerd wordt met de kinderen van betere komaf, hun manier van praten, hun kledij, en vooral hun vertrouwdheid met de Cultuur, als zij dromerig genieten van klassieke muziek terwijl de enkele arbeiderskinderen luidop praten en dwaze moppen vertellen.

De uitzonderingen, die talent en ambitie hebben, nemen beslissingen die contraproductief blijken. Ze kiezen voor verkeerde afslagen en doodlopende paden. Ze zijn blij verrast als ze toegang krijgen tot richtingen die de anderen, de erfgenamen², die bekend zijn met onderwijshiërarchieën en selectiemechanismen zorgvuldig vermijden. De achtergestelde klassen menen datgene te bereiken waarvan ze vroeger uitgesloten waren, maar die posities zijn op dat moment al hun waarde en aanzien kwijt die ze hadden in een eerdere toestand van het systeem. Op die manier blijft de kloof tussen overheersers en overheersten bestaan, maar ze doet zich voor op een andere plaats. Bourdieu spreekt in dit verband van *structuurverplaatsing*. Wat als democratisering bestempeld wordt, is feitelijk een verplaatsing waarbij de structuur, ondanks de veranderingen aan de oppervlakte,

gecontinueerd wordt, bijna net zo star als voorheen. *Plus ça change, plus ça reste la même chose.*

Eribon staat toch versteld van de politieke mutatie die de arbeidersbevolking doorgemaakt heeft. Vroeger sprak men van *wij*, arbeiders, tegenover *zij*, de kapitalisten en hun politieke handlangers. Nu is het *wij*, Fransen, tegenover *zij*, de vreemdelingen. Vroeger voelden ze zich deel van een klasse. Velen, de mannen althans, waren lid van de Communistische Partij, maar vooral: ze gingen in groepsverband naar haar georganiseerde activiteiten. Bij de verkiezingen stemden ze in de eerste ronde communist, en in de tweede – soms met tegenzin, maar steeds gedisciplineerd – voor ‘de kandidaat van links’. Communist zijn had weinig of niets van doen met het verlangen naar een regime dat leek op de Sovjet-Unie, maar met pragmatisch verzet tegen de pijn en moeite die hun dagelijkse leven troffen. De arbeiders bestonden als georganiseerde klasse via haar woordvoerders. Dat waren apparatjiks, maar ze spraken hun taal en leefden hun leven. Op die manier kregen individuen gestalte als politiek subjecten. Maar nu? De communisten slaagden er niet in los te komen van dubieuze regimes. Ze vonden geen aansluiting bij de nieuwe sociale bewegingen die waren ontstaan na mei 68. De socialisten spraken niet meer over uitbuiting maar -in het beste geval- over uitsluiting, niet meer over klassenstrijd maar over modernisering, niet meer over solidariteit maar over gelijke kansen en individuele verantwoordelijkheid. Eribon stelt de prangende vraag: wie vervult nu de rol die ‘de Partij’ (hij gebruikt een hoofdletter) eertijds innam? Bij wie kunnen arbeiders en arme mensen terecht om zich gehoord en gesteund te worden? Waar vinden zij erkenning? ‘Om trots op zichzelf te zijn, omdat ze legitiem zijn, want gelegitimeerd door een machtige instantie? Of simpelweg, wie houdt rekening met wie ze zijn, hoe ze leven, wat ze denken en wat ze willen?’ (34) Vroeger stemde men PC, later FN, heimelijk en meestal enkel in de eerste ronde, maar vandaag openlijk en schaamteloos. De stem voor de communisten gaf blijk van een positieve, de stem voor extreemrechts van een negatieve zelfbevestiging. De diagnose van Eribon luidt: ‘Als degenen in wie je een zeker vertrouwen had, dat niet meer verdienen, draag je het over aan anderen. Je wendt je, zij het stapje voor stapje, tot nieuwe vertegenwoordigers.’ (108)

Terug naar Reims is een confronterend boek. De auteur keert terug naar de stad van zijn jeugd, maar thuis komt hij niet. Hij gaat niet op bezoek bij zijn aftakelende vader, wiens vlagen van woede en waanzin afwisselen met lange apathische periodes. ‘Ik hield niet van hem. Ik had nooit van hem gehouden. Ik wist dat zijn maanden en later zijn dagen waren geteld en ik nam niet de moeite hem nog een laatste keer op te zoeken. Hij zou me toch niet hebben herkend, dus waar zou dat goed voor zijn geweest? Het was overigens al jaren dat wij elkaar niet meer herkenden.’ (11) Hij gaat zelfs niet naar de begrafenis. Hij heeft ook geen zin om zijn broers te ontmoeten, noch om zijn neefjes en nichtjes te leren kennen. Bovendien wordt de familiale en culturele breuk nog versterkt door een

‘epistemologische breuk’. De socioloog is ervan overtuigd dat arbeiders zelf hun situatie niet adequaat kunnen analyseren. Om het systeem in zijn geheel te reconstrueren moet je vanuit een vogelperspectief kijken, en dus het standpunt van een buitenstaander innemen. De betrokkenen zelf kunnen hun situatie niet adequaat analyseren. Eribon is bij voorbeeld ongemeen hard tegen Jacques Rancière³. Filosofen die de principiële gelijkheid van alle mensen proclameren en beweren ‘dat ieder individu beschikt over dezelfde competentie als alle anderen is in geen enkel opzicht emancipatoir’ (124). Ik denk dat er dynamischer, dialectischer verhoudingen tussen ervaring en theorie denkbaar zijn dan Eribon poneert.

Maar wonderlijk, ondanks de tijd en de afstand lijkt de draad tussen moeder en zoon niet helemaal doorgeknipt. Zij vinden elkaar, wellicht omdat ze elkaar nooit echt kwijt gespeeld zijn. De slotpassage van het boek is ontroerend. Als Didier vertelt dat hij prof geworden is, antwoordt zij: ‘Wat voor vak ga je dan eigenlijk geven? Filosofie?’ De zoon: ‘Sociologie, eigenlijk.’ En zijn moeder: ‘Hé wat? Gaat dat over de maatschappij?’ (200)

Rob DEVOS (Leuven)

1 Didier Eribon, *Réflexions sur la question gay*, Paris, Fayard, 1999. De titel van de Engelse vertaling is sprekend: *Insult and the Making of the Gay Self*, Durham, Duke University Press, 2004.

2 Pierre Bourdieu & Jean-Claude Passeron, *Les héritiers. Les étudiants et la culture*, Paris, Minuit, 1964.

3 cfr. Mijn bespreking van Rancière, *De haat tegen de democratie en En quel temps vivons nous?* in: UvM, 2018, 3, p.188-191.